



Requirements Affecting the Formulation of Strategies for Enhancing the Geopolitical Power of the Islamic Republic of Iran in the West Asian Region Based on Desirability

Seyyed Yahya Safavi

Full Professor, Imam Hussein University, Tehran, Iran

Alireza Gholamalian

PhD Candidate in Strategic Defense Sciences, National Defense University, Tehran, Iran
(Corresponding Author)

Email: gholamalian.alireza@gmail.com

Mohammadreza Kamali

Assistant Professor, National Defense University, Tehran, Iran

Amirhossein Elhami

Assistant Professor, Institute for the Sciences and Teachings of Sacred Defense, National Defense University, Tehran, Iran

Abstract

Formulating a strategy for the geopolitical power of the Islamic Republic of Iran in the West Asian region requires an accurate understanding of the relevant requirements and influencing factors. Given the significance of geopolitical power in the West Asian region, developing effective strategies to strengthen the geopolitical power of the Islamic Republic of Iran is of vital importance. The main objective of this study is to identify the “requirements affecting the formulation of strategies for enhancing the geopolitical power of the Islamic Republic of Iran in the West Asian region based on desirability.” Accordingly, to achieve this objective, the main research question was formulated as follows: “What are the requirements affecting the formulation of strategies for enhancing the geopolitical power of the Islamic Republic of Iran in the West Asian region based on desirability?” This study employs a descriptive-analytical research method, with a mixed-methods approach, and is applied-developmental in nature. The statistical population consisted of 50 individuals, with the sample size corresponding to the entire statistical population; thus, a census sampling method was employed. For data collection and analysis, in addition to extracting information from library-based studies and conducting expert interviews, documentary analysis and elite analysis methods were employed, along with descriptive and nonparametric inferential statistical methods. The findings indicate that the requirements affecting the formulation of such strategies were identified through seven major geopolitical components political, military, science and technology, environmental, social and cultural, geographical, and economic comprising 53 indicators.

Keywords: Power, Geopolitics, Geopolitical Power, West Asian Region





فصلنامه مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی

سال پانزدهم، شماره اول (پیاپی ۵۸)، بهار ۱۴۰۴، صص. ۴۷-۷۴
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۱۳ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۷

مقاله پژوهشی

الزامات مؤثر در تدوین راهبردهای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی ایران در منطقه غرب آسیا بر مبنای مطلوبیت

سید یحیی صفوی

استاد دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران

علیرضا غلامعلیان

دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

Email: gholamalian.alireza@gmail.com

محمد رضا کمالی

استادیار دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

امیر حسین الهامی

استادیار پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

چکیده

تدوین راهبرد قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا نیازمند شناخت دقیق الزامات و عوامل مؤثر است. با توجه به اهمیت قدرت ژئوپلیتیکی در منطقه غرب آسیا، تدوین راهبردهای مؤثر برای تقویت قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران امری حیاتی است. هدف اصلی این پژوهش «الزامات مؤثر در تدوین راهبردهای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا بر مبنای مطلوبیت» است که در این تحقیق برای دستیابی به هدف اصلی، متناظر با آن سؤال اصلی «الزامات مؤثر در تدوین راهبردهای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا بر مبنای مطلوبیت کدام‌اند؟» طرح شده است. در این پژوهش روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی است و رویکرد آن آمیخته و نوع تحقیق کاربردی-توسعه‌ای است. جامعه آماری، ۵۰ نفر و حجم نمونه بر جامعه آماری منطبق بوده و تمام‌شمار تعیین شده است. برای گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها، ضمن فیش‌برداری از مطالعات کتابخانه‌ای و انجام مصاحبه‌های تخصصی با به‌کارگیری روش‌های تحلیل اسنادی و تحلیل نخبگی، از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی ناپارامتریک آماری نیز استفاده شده است. از نتایج تحقیق این‌گونه برمی‌آید که الزامات مؤثر در قالب ۷ کلان مؤلفه ژئوپلیتیکی (سیاسی، نظامی، علم و فناوری، زیست‌محیطی، اجتماعی و فرهنگی، جغرافیایی و اقتصادی) با ۵۳ شاخص احصا گردید.

کلیدواژه‌ها: قدرت، ژئوپلیتیک، قدرت ژئوپلیتیک، منطقه غرب آسیا

دانشگاه عالی دفاع ملی ♦ پژوهشکده مطالعات راهبردی و امنیت ملی / فصلنامه مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی



<https://smsnds.sndu.ac.ir/> E-ISSN: 2980-8413



صحت مطالب بر عهده نویسنده مقاله است و بیانگر دیدگاه دانشگاه عالی دفاع ملی نیست.



مقدمه

امروز جمهوری اسلامی به یک قدرت اثرگذار در سطح منطقه و در مواردی در سطح جهان تبدیل شده است؛ این یک واقعیتی است که وجود دارد (بیانات مقام معظم رهبری در حرم مطهر رضوی ۱۳۹۵/۱/۱). با توجه به اهمیت قدرت ژئوپلیتیکی در منطقه غرب آسیا، تدوین راهبردهای مؤثر برای تقویت قدرت ژئوپلیتیکی ایران امری حیاتی است. محیط پیرامونی هر کشور عمدتاً شامل مکان‌ها و فضاهای جغرافیایی است که اهداف، فرصت‌ها و تهدیدات هر کشور در آن چهارچوب تعریف می‌شود و بر هر عمل راهبردی و سیاسی کشور احاطه دارد. به همین جهت برای واحدهای سیاسی، شناخت دقیق محیط ژئوپلیتیکی پیرامون خود موضوعی تعیین‌کننده است (ابراهیمی، ۱۴۰۰: ۷). ایران به‌عنوان یکی از کشورهای با تاریخ و فرهنگ دیرینه در منطقه، پتانسیل بالایی در ایجاد تعادل قدرت در میان کشورهای آسیای غربی دارد. در این راستا، ایران باید به‌منظور تحقق اهداف خود در منطقه، از راهکارهای مناسبی استفاده کند؛ ویژگی‌ها و منابع سرشار موجود در منطقه غرب آسیا، باعث شده تا این منطقه همواره دستخوش رقابت‌های ژئوپلیتیکی شود و بحران‌های داخلی و تهدیدات خارجی موجب گردیده تا کشورهای منطقه به سمت خریدهای تسلیحاتی گزاف گرایش یابند (تاجفر، ۱۳۹۴: ۸۶). کشورهای غرب آسیا به‌دلیل مواجهه با معضلات امنیتی متنوع، نیازمند سازوکار برون‌رفت از این وضعیت هستند که ازجمله آن می‌توان به تأسیس یک رژیم امنیت دسته‌جمعی اشاره کرد (محمدرضا، ۱۴۰۱: ۱۰). دو دیدگاه را می‌توان در آن غالب دانست، در یک دیدگاه بر عناصر واگرا و رویکرد برون‌نگر تأکید می‌شود که عمدتاً مربوط به کشورهای خارج از منطقه است که از آن جمله می‌توان به رقابت ژئوپلیتیکی در بین آمریکا، روسیه، چین و هند اشاره کرد که به‌عنوان قدرت‌های بزرگ و اثرگذار وارد منطقه غرب آسیا شده و به دنبال کسب منافع بیشتر خود از طریق حامیان منطقه‌ای هستند و دیدگاه دیگر، دیدگاه کشورهای درون منطقه غرب آسیا است، در این راستا بر طبق تاریخ و از دیرباز ج.ا.ایران در این منطقه در حال رقابت ژئوپلیتیکی با دو کشور ترکیه و عربستان بوده ولیکن در حال حاضر در این میدان رقابت پاکستان نیز وارد شده است؛ ج.ا.ایران علاوه بر آنکه یک



قدرت منطقه‌ای به حساب می‌آید، کشوری بین‌المللی و حتی در برخی ویژگی‌ها جهانی است؛ یعنی حرکات، رفتار و فعالیت‌های آن نه تنها در منطقه و پیرامون آن خلاصه نمی‌شود، بلکه برخی از آن‌ها در کل جهان نیز بازتاب پیدا می‌کنند، همچنان که تحولات جهانی نیز بر آن تأثیرگذار است (صفوی، ۱۴۰۰: ۴۵). آنچه مسلم است امروزه کشورهای عرب منطقه خلیج فارس با بدبینی هرچه تمام بر این باورند که تحولات خلیج فارس برای افزایش قدرت ایران و نقش شیعیان در منطقه خاورمیانه شکل گرفته و از منظر آن‌ها یک هلال شیعی از لبنان تا پاکستان احیاء شده که می‌تواند زیر نفوذ، هدایت و مدیریت ایران قرار گیرد. وجود چنین نگرش از بُعد سیاسی و امنیتی سبب ایجاد بخشی از اختلاف و اشکال در نزدیک شدن کشورهای منطقه خلیج فارس و اتخاذ سیاست‌های مشترک منطقه‌ای و حرکت به سمت هم‌گرایی آن‌ها خواهد شد (دهشیری، ۱۳۹۵: ۱۲۰). انقلاب ایران نقطه کلیدی بود که روابط خود را از شیوه رقابت خاموش به تنش آشکار با کشورهای حوزه خلیج فارس تبدیل نمود. دینامیک متفاوت بین ایران و کشورهای حوزه خلیج فارس نشان می‌دهد که روابط در این منطقه فرصت‌طلبانه است و توسط همکاری‌های محدود اقتصادی، تاریخچه طولانی از سوءظن و ناامیدی و تسلط عربستان بر قسمت‌های دیگری از اعضای شورای همکاری خلیج فارس، محدود شده است. در این میان روابط ایران با کشورهای حوزه خلیج فارس براساس فرصت‌طلبی است تا یک راهبرد جامع. به‌طور سنتی، ایران بر تهدیدات اسرائیل و ایالات متحده در خاورمیانه تمرکز دارد تا بر برقراری روابط با همسایه‌های جنوبی حوزه خلیج فارس (Katzman, 2018, p. 120). ج.ا.ایران در تعاملات نوین با جهان سیاسی پست‌مدرن از راه تعیین دو منطقه ژئوپلیتیک مهم در سرحدات جنوبی و شمالی با تکیه بر آنچه در این دو جناح می‌گذرد به نقش‌آفرینی‌های منطقه‌ای خود اهمیت ویژه‌ای می‌دهد و به‌واسطه موقعیت حساس و منحصر به فرد خود در استراتژی‌های انرژی، قلمرو ژئواکونومیک، ژئوکالچر و ژئواستراتژی دارای اعتبار و ارزش خاصی است که بسیاری از کشورها فاقد آن هستند (ساجدی، ۱۳۸۸: ۷۱)؛ ج.ا.ایران برای این‌که بتواند بر مفاهیم، دیدگاه‌ها، نظام‌های منطقه‌ای، فرایندها، تصمیمات، اقدامات جمعی دیگر کشورها و نحوه شکل‌گیری قدرت

منطقه‌ای و جهانی، تأثیر بیشتری داشته باشد، باید از وزن ژئوپلیتیکی برتر در میان سایر کشورهای منطقه برخوردار باشد (روشندل، ۱۳۹۰: ۷۸).

بنابراین هدف اصلی محقق در این پژوهش «شناسایی الزامات مؤثر در تدوین راهبردهای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا بر مبنای مطلوبیت» و هدف فرعی این پژوهش «ویژگی‌های راهبردهای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا» است که برای دستیابی و رسیدن به این اهداف درصدد پاسخ به سؤالاتی است که متناظر با اهداف در این تحقیق طرح شده‌اند. انجام این پژوهش این مزایا و فواید را در پی خواهد داشت؛ الف. تحلیل این الزامات و ارائه راهکارهای مناسب، به ایران امکان می‌دهد تا نقش مؤثری در منطقه غرب آسیا داشته باشد و منافع ملی خود را حفظ کند. ب. تبیین نظری مؤلفه‌های ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی کشور می‌تواند زیرساخت علمی و فکری مناسبی را فراهم کند تا با بهره‌برداری از آن‌ها بتوان در جهت افزایش قدرت ملی کشور اقدام نمود. عدم اجرای این تحقیق، می‌تواند موجب الف. مغفول ماندن الزامات مؤثر در تدوین راهبردها می‌تواند باعث ایجاد مسائل چالش‌برانگیز برای کشور در سطح داخلی و خارجی شود؛ ب. ناشناخته ماندن الزامات مؤثر، باعث کاهش نفوذ ژئوپلیتیک ج.ا.ایران در منطقه شده و از طرفی جولان هر چه بیشتر کشورهای فرامنطقه‌ای به‌خصوص آمریکا را در منطقه فراهم می‌آورد؛ بنابراین دغدغه محقق در این پژوهش این است که یکی از نکات قابل توجه برای حفظ و ارتقای وزن و منزلت ژئوپلیتیکی کشور، بررسی و شناسایی الزامات مؤثر در تدوین راهبردهای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا بر مبنای مطلوبیت است تا بتواند از وضعیت موجود به وضعیت مطلوب؛ یعنی ایفای نقش مؤثرتر در منطقه دست یابد.

۱. پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهش‌های متعددی درخصوص ارتقای جایگاه جمهوری اسلامی ایران در منطقه صورت گرفته است؛ اما پژوهش حاضر به‌طور ویژه، به موضوع «الزامات مؤثر در تدوین



راهبردهای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا بر مبنای مطلوبیت» پرداخته است؛ بنابراین در این خصوص به تعدادی از تحقیق‌های انجام‌شده در حوزه جایگاه ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران اشاره می‌گردد.

جدول ۱: پیشینه تحقیقات انجام‌شده

عنوان	نویسنده، سال	نتیجه
تدوین راهبردهای ژئوپلیتیکی برای دستیابی ج.ا.ایران به قدرت دفاعی برتر منطقه‌ای در سند چشم‌انداز	خسرو بوالحسنی، کورش بابلی و سیاوش رضایی، سال ۹۷، دانشگاه عالی دفاع ملی	به این نتیجه رسیدند که ج.ا.ایران در زمینه عوامل متغیر ژئوپلیتیک فقط در عوامل متغیر فرهنگی و علمی شرایط مناسبی وجود دارد که می‌بایست اقدام به تقویت آن‌ها شود و در سایر عوامل متغیر از جمله عوامل اقتصادی و اجتماعی اهتمام بیشتری را طلب کرده و نیاز به تقویت و بالا بردن سطح آن‌ها وجود دارد.
«سناریوهای پیش روی آینده جایگاه ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در نظام قدرت منطقه‌ای غرب آسیا در افق ۱۴۱۰»	محمدرحیم عیوضی، فرشته میر حسینی، پروژه تحقیقاتی، سال ۹۸، دانشگاه علامه طباطبائی	به این نتیجه رسیدند که دو پیش‌ران «رابطه ایران و عربستان» و «میزان مداخلات آمریکا در غرب آسیا» از اهمیت و عدم قطعیت بالاتری برخوردار هستند؛ با توجه به این که هر کشوری که ظرفیت ژئوپلیتیکی بالاتری داشته باشد جایگاه تعیین‌کننده‌تری در نظام قدرت منطقه دارد.
«رأیه الگوی ارتقای جایگاه ژئوپلیتیک ج.ا.ایران در سطح منطقه با تأکید بر نیازهای امنیتی-دفاعی»	رضا ریوندی، سال ۹۸، دانشگاه عالی دفاعی ملی، رساله	با شناسایی ابعاد و مؤلفه‌ها و همچنین ۵۷ شاخص مؤثر برای عوامل طبیعی، انسانی، اقتصادی، سیاسی و نظامی در بُعد ارتقای مستمر قدرت ملی ج.ا.ایران در سطح منطقه، به یک الگو رسید.
«راهبردهای ارتقای جایگاه ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در شکل‌گیری هندسه قدرت جهانی»	رستم بهادریان، سال ۹۹، دانشگاه عالی دفاع ملی، رساله	با استفاده از روش اکتشافی ۶ راهبرد؛ که ۳ راهبرد آن در جهت تقویت محیط داخلی، یک راهبرد ارتباط‌دهنده محیط داخلی و خارجی و ۲ راهبرد تهاجمی که عبارت‌اند از تقویت بازدارندگی، اتخاذ راهبردهای تهاجمی هوشمند، فعال‌سازی جوانان در راستای راهبردهای نظام، تقویت مراکز تصمیم‌ساز قدرتمند، هم‌راستایی توانمندی‌ها با اهداف و توسعه و تعمیق و تنوع‌بخشی به عمق استراتژیک ایران در فضای پیرامونی احصا نمود.

به‌طور خلاصه می‌توان گفت که هیچ پیشینه‌ای در رابطه با راهبردهای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی ایران در منطقه غرب آسیا به‌طور مستقیم اشاره نکرده است، البته پیشینه‌هایی وجود دارد که جایگاه ژئوپلیتیک را بحث کرده‌اند ولی اولاً هیچ‌کدام به ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی اشاره نکرده‌اند و ثانیاً مباحث مطرح‌شده درخصوص جایگاه ژئوپلیتیک ایران به‌صورت بخشی بوده و منطقه خاصی از کشور را مورد بررسی قرار داده‌اند و کم‌تر به متغیرهای عوامل زیست‌محیطی و علم و فناوری ج.ا.ایران در منطقه پرداخته شده است.

قدرت ژئوپلیتیک: قدرت ژئوپلیتیک یک مفهوم چندبعدی است که عناصر سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، علم و فناوری، جغرافیایی، زیست‌محیطی و نظامی را به هم پیوند می‌دهد. این مفهوم به تحلیل نقش جغرافیا و مکان در شکل‌دهی به روابط بین‌المللی و قدرت‌های جهانی می‌پردازد. در اصل، قدرت ژئوپلیتیک به دولت‌ها و جوامع کمک می‌کند تا نقش خود در رقابت بین‌المللی را درک و ارتقا دهند. نظریه ژئوپلیتیک بر این ایده استوار است که مکان و جغرافیا بر تعیین نوع و میزان قدرت یک دولت و نیز شکل‌دهی به روابط بین‌المللی آن تأثیرگذار است. در تعریف قدرت ژئوپلیتیک، عواملی مانند موقعیت جغرافیایی، منابع طبیعی، دسترسی به دریاها و اقیانوس‌ها، مرزها و توده‌های سرزمینی، اقلیم و توپوگرافی مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌گیرند. این عوامل در تعیین استراتژی‌های سیاسی، نظامی و اقتصادی یک کشور نقش اساسی ایفا می‌کنند؛ بنابراین، بررسی قدرت ژئوپلیتیک به ما کمک می‌کند تا درک عمیق‌تری از تأثیرات ناشی از مکان و جغرافیا بر روابط بین‌المللی و تعیین سیاست‌های کلان دولتی داشته باشیم (این تعریف برگرفته از پنل خبرگی مورخه ۲۰ آذر ۱۴۰۲ در دانشگاه عالی دفاع ملی است).^۱

ژئوپلیتیک: صفوی ژئوپلیتیک را علم مطالعه روابط متقابل فضایی ساختارها و فرایندهای زیست اجتماعی انسان فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و نظامی برای کسب، حفظ و گسترش

۱. نفرات شرکت‌کننده در این پنل عبارت‌اند از: دکتر سید یحیی صفوی، دکتر محمدرضا کمالی، دکتر امیرحسین الهامی، دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی علیرضا غلامعلیان



قدرت، جهت رقابت در سطوح مختلف جغرافیایی محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی است (صفوی، ۱۴۰۰: ۹).

تهدیدات قدرت ژئوپلیتیکی: تهدیدات قدرت ژئوپلیتیکی، نوعی از تهدیدات هستند که براساس مؤلفه‌ها و واقعیت‌های ژئوپلیتیکی موجود، امنیت و منافع ملی کشورها را مورد تهدید قرار می‌دهند. فرصت‌های قدرت ژئوپلیتیکی: عبارت است از استفاده از موقعیت‌های ژئوپلیتیکی یک کشور در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی که می‌تواند تولیدکننده فرصت برای آن کشور باشد و می‌تواند کشور را در رسیدن به اهداف و منافع ملی خود کمک کنند. میزان مؤثر بودن فرصت‌ها، بستگی به میزان توانایی کشورها در به‌کارگیری آن‌ها دارد.

ضعف قدرت ژئوپلیتیکی به معنای داشتن مشکلات و نواقصی است که باعث کاهش توانمندی یک کشور در تأثیرگذاری بر مسائل جهانی و منطقه‌ای و نیز کاهش توانایی در مقابله با رقبا و حفظ مصالح ملی می‌شود. این مشکلات می‌توانند از زمینه‌های مختلفی نشأت بگیرند ازجمله: اقتصاد ضعیف ناتوانی نظامی عدم استقرار سیاسی زیست‌محیطی و منابع طبیعی محدود عدم توانایی در ارتباطات بین‌المللی روندهای جمعیتی و اجتماعی.

قوت‌های قدرت ژئوپلیتیکی: قوت‌های ژئوپلیتیکی یا فاکتورهایی که نقش مهمی در شکل‌دهی به قدرت ژئوپلیتیکی کشورها دارند، متشکل از عوامل گوناگونی هستند که می‌توان به جغرافیای سرزمین، منابع طبیعی، توان نظامی، توانمندی اقتصادی و تأثیر فرهنگی و سیاسی اشاره کرد (این تعاریف برگرفته از پنل خبرگی مورخه ۲۰ آذر ۱۴۰۲ در دانشگاه عالی دفاع ملی است).^۱

منطقه غرب آسیا: بنا بر تعریف انجمن ژئوپلیتیک ایران این منطقه را می‌توان تقریباً درون یک مثلث جای داد به‌طوری‌که اضلاع این مثلث تنگه بسفر و داردانل در ترکیه تا کوه‌های پامیر در مشرق و از آنجا تا خلیج عدن و باب‌المندب را در برمی‌گیرد. کشورهای موجود در

۱. نفرات شرکت‌کننده در این پنل عبارت‌اند از: سردار سرلشکر دکتر سید یحیی صفوی، امیر سرتیپ دوم دکتر محمدرضا کمالی، سرهنگ دکتر امیرحسین الهامی، دانشجو دکتری علوم دفاعی راهبردی سرهنگ توپخانه ستاد علیرضا غلامعلیان.

منطقه شامل جمهوری اسلامی ایران، ترکیه (به جز بخش اروپایی یعنی استانبول)، یمن، عراق، عربستان، اردن، سوریه، گرجستان، ارمنستان، جمهوری آذربایجان، فلسطین، کویت، قطر، امارات متحده عربی، عمان، لبنان، بحرین، رژیم صهیونیستی، قبرس، پاکستان، افغانستان، مصر (فقط شبه جزیره سینا) در منطقه غرب آسیا واقع اند (انجمن ژئوپلیتیک ایران، ۱۳۹۳).

روابط ژئوپلیتیکی درون منطقه: روابط ژئوپلیتیکی روابطی هستند که بین کشورها و دولت‌ها و بازیگران سیاسی بر پایه ترکیب عناصر سیاست، قدرت و جغرافیا برقرار می‌شوند. روابط ژئوپلیتیکی بین بازیگران از الگوهای سلطه و استیلا، تحت سلطه، تعامل و تعادل، نفوذ و رقابت تشکیل می‌شود (حافظ نیا، ۱۳۹۰: ۳۶۲). سامانه حکومتی ایران و کشورهای هم‌جوارش از نوع تک ساخت و تمرکزگراست. تمرکز قدرت در رأس نظام سیاسی و عدم توزیع متوازن قدرت سیاسی و اجرایی در واحدهای جغرافیایی کشورها (اعظمی، ۱۳۸۴: ۱۶۱-۱۶۲).

غرب آسیا منطقه‌ای پرتنش است؛ به واسطه داشتن: ۱. منابع انرژی مورد نیاز کشورهای صنعتی و راه‌های مهم حمل و نقل دریایی این منطقه مورد توجه قدرت‌های بزرگ جهانی است؛ ۲. حکومت بعضی کشورهای منطقه به قدرت‌های بزرگ وابسته‌اند و از نظر سیاسی از آن‌ها پیروی می‌کنند؛ ۳. رژیم اشغالگر قدس با حمایت آمریکا و انگلیس علاوه بر سرکوب مردم فلسطین به توطئه و دشمنی با مسلمانان کشورهای منطقه می‌پردازند؛ ۴. آمریکا، انگلستان و برخی کشورهای قدرتمند دیگر برای حفظ منافع خود در منطقه در کشورهای وابسته پایگاه‌های نظامی ایجاد نموده‌اند (ریوندی، ۱۳۹۸).

راهبردهای ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا: ۱. همکاری‌های منطقه‌ای؛ ۲. بازدارندگی تهدید از منطقه (به شکل سخت و نرم)؛ ۳. تقویت درونی در جهت بهره‌برداری استراتژیک؛ ۴. امنیت دسته‌جمعی؛ ۵. مبارزه با تروریسم؛ ۶. ائتلاف‌سازی در قالب بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای؛ ۷. صلح‌سازی؛ ۸. هم‌گرایی منطقه‌ای (بهادریان، ۱۳۹۹).

حوزه نفوذ و منزلت ژئوپلیتیکی کشورها در سامانه منطقه‌ای و جهانی: حوزه نفوذ عبارت است از قلمرو اثرگذاری یک یا چندین پدیده بر فضای پیرامون و فرا پیرامونی خود. حوزه



نفوذ و فاصله کارکردی جغرافیایی رابطه معکوس دارند، به گونه‌ای که با افزایش و کاهش بُعد فاصله، شاهد گسترش و محدود شدن حوزه نفوذ خواهیم بود. میزان اثرگذاری در کانون حوزه بسیار بیشتر از پیرامون آن است. مناطق جغرافیایی مختلف، براساس موقعیت و مشخصات خود، ارزش‌های متفاوتی دارند. مجموعه این ارزش‌ها که عمده آن‌ها متأثر از عوامل جغرافیایی است، به یک مکان یا منطقه قدرت می‌بخشد و مناطق هم معمولاً از این قدرت در راستای توسعه حوزه نفوذ و اثرگذاری خویش استفاده می‌کنند (صفوی، ۱۴۰۰: ۳۷۵). منزلت ژئوپلیتیکی هم عبارت است از جایگاه یک کشور در بین اعضای سامانه مربوطه که با انجام موارد زیر از سوی آنان ارتقا پیدا می‌کند: ۱) ارتقای مستمر سطح قدرت ملی؛ ۲) فرآوری علایق و تعلقات ژئوپلیتیکی فرامرزی؛ ۳) توسعه وابستگی کشورها و فرایندهای منطقه‌ای و جهانی به فضای جغرافیایی ملی؛ ۴) ارتقای سطح موقعیت الگویی؛ ۵) نقش‌آفرینی فعالانه در فرایندها و پدیده‌های منطقه‌ای و جهانی؛ ۶) توسعه همه‌جانبه حوزه نفوذ در فضاها و فراملی (حافظ نیا، ۱۳۹۶: ۲۵۵).

حوزه‌های ژئوپلیتیکی مجاور ایران:

۱. حوزه ژئوپلیتیکی آناتولی و شامات: شامل کشورهای ج.ا.ایران، ترکیه، عراق و لبنان.
۲. حوزه ژئوپلیتیکی خلیج فارس: شامل کشورهای ج.ا.ایران، عراق، کویت، عربستان، امارات، قطر، بحرین و عمان.
۳. حوزه ژئوپلیتیکی دریای عمان و اقیانوس هند: شامل کشورهای ج.ا.ایران، پاکستان، هند، عمان و امارات.
۴. حوزه ژئوپلیتیکی فلات ایران: شامل کشورهای ج.ا.ایران، پاکستان و افغانستان.
۵. حوزه ژئوپلیتیکی آسیای مرکزی: شامل کشورهای ج.ا.ایران، ترکمنستان، قزاقستان، ازبکستان، قرقیزستان و تاجیکستان.
۶. حوزه ژئوپلیتیکی دریای خزر: شامل کشورهای ج.ا.ایران، ترکمنستان، قزاقستان، روسیه و آذربایجان.

۷. حوزه ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی: شامل کشورهای ج.ا.ایران، گرجستان، ارمنستان (صفوی، ۱۳۸۴: ۷۰-۷۱).

براساس نظریه ارتقای منزلت ژئوپلیتیکی حافظ نیا و نظریه ژئوپلیتیکی صفوی: کشورها به دنبال دستیابی به راه‌هایی در سامانه منطقه‌ای و جهانی هستند که از طریق فراوری ظرفیت‌های جغرافیایی، اقتصادی، فرهنگی و ... خود و همچنین حضور مبتکرانه در فضای فراملی و توسعه حوزه نفوذ، بتوانند جایگاه ژئوپلیتیکی خود را ارتقا دهند. بنابراین براساس تعریف حافظ نیا از وزن ژئوپلیتیکی، از آنجایی که وزن ژئوپلیتیکی مفهومی بنیادین است که رابطه متقابل با قدرت ملی دارد و قدرت ملی هم رابطه متقابل با موقعیت کشور در سامانه ژئوپلیتیکی دارد، این موقعیت در دو حوزه تأثیر دارد یکی حوزه نفوذ جغرافیایی و دیگری حوزه اثرگذاری آن بر فرایندهای بین‌الملل و با توجه به نظریه ژئوپلیتیکی صفوی که علاوه بر موارد یادشده به حوزه جهان اسلام هم اشاره دارد و به تأثیر این عامل ژئوپلیتیکی برافزایش منزلت می‌پردازد؛ بنابراین پایه و اساس کار در این پژوهش استفاده از مبانی ژئوپلیتیکی ارتقای منزلت کشور حافظ نیا و نظریه ژئوپلیتیکی صفوی است.

تحلیل تهدیدات امنیتی برای ایران در منطقه غرب آسیا: یکی از تهدیدات امنیتی برای ایران در منطقه غرب آسیا، تداوم تنش‌های منطقه‌ای است. نزاعات و تنش‌های درون‌گرا در کشورهای همسایه، مانند عراق و سوریه، تأثیر قابل توجهی بر امنیت ایران دارد. این چالش‌ها باعث نیاز به استراتژی‌های امنیتی قوی و همکاری با کشورهای منطقه می‌شود (کمالی، ۱۳۹۳).

راهبرد سیاسی ایران در منطقه غرب آسیا: انقلاب ایران نقطه کلیدی بود که روابط خود را از شیوه رقابت خاموش به تنش آشکار با کشورهای حوزه خلیج فارس تبدیل نمود (Wright & Baker, 2018, p. 23). دینامیک متفاوت بین ایران و کشورهای حوزه خلیج فارس نشان می‌دهد که روابط در این منطقه فرصت طلبانه است و توسط همکاری‌های محدود اقتصادی، تاریخیچه طولانی از سوءظن و ناامیدی و تسلط عربستان بر قسمت‌های دیگری از اعضای شورای همکاری خلیج فارس، محدود شده است. در این میان روابط ایران با کشورهای حوزه



خلیج فارس براساس فرصت طلبی است تا یک راهبرد جامع (Faringdon, 2018, p. 121). در حال حاضر در پی فشار فزاینده از جانب آمریکا و خود کشورهای منطقه، تهران به آرامی متوجه شده است که حل تنش های منطقه ای برای پایداری داخلی و منطقه ای خود، لازم است (مسجدجامعی، ۱۳۹۷: ۷۴).

۲. روش شناسی پژوهش

در این پژوهش روش تحقیق، توصیفی تحلیلی است و از آن جهت که محقق اطلاعات لازم را از مطالعه اسناد و مدارک جمع آوری نموده؛ نحوه تجزیه و تحلیل کیفی (برای اسناد و مدارک و پنل خبرگی) و کمی (پرسش نامه) است؛ بنابراین روش تحقیق توصیفی با رویکرد آمیخته است. با توجه به تخصصی بودن موضوع، به منظور تکمیل و تولید ادبیات تحقیق، تأیید روایی و پایایی پرسش نامه و تکمیل داده ای تحقیق به صاحب نظران متخصص (خبیره) مراجعه شد. روش های گردآوری اطلاعات در این پژوهش به دو شکل میدانی و کتابخانه ای است. برای گردآوری داده ها ضمن فیش برداری در مطالعات کتابخانه ای، از پنل خبرگی و پرسش نامه در بررسی های میدانی استفاده شده و علاوه بر به کارگیری روش های تحلیل اسنادی و تحلیل نخبگی، از روش های آمار توصیفی و استنباطی نا پارامتریک هم استفاده شده است. جهت تکمیل و سپس جمع آوری نظرات آن ها؛ در رابطه با نهایی سازی موانع احصا شده، اقدام به تجزیه و تحلیل داده ها و ارائه پاسخ به سؤالات تحقیق شده است. به منظور اعتبارسنجی و نیز شناسایی الزامات مؤثر در ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا از نقطه نظرات ۵۰ نفر استفاده شده است. با توجه به رویکرد روش تحقیق، عدم مصاحبه و محدودیت افراد خبره و صاحب نظر، جامعه آماری کیفی و کمی در این پژوهش به طور مشترک در نظر گرفته شده است. با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق، محدودیت افراد خبره و صاحب نظر مرتبط با تحقیق، جامعه آماری کیفی و کمی این تحقیق به صورت مشترک، مشتمل بر کلیه اسناد و مدارک بالادستی، اندیشه ها، آرا و نظرات در زمینه ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی ایران در منطقه غرب آسیا است که دارای ویژگی های ذیل هستند.

دارای درجه علمی دانشگاهی (کارشناسی ارشد و بالاتر) - فرماندهان، مدیران و خبرگان نیروهای مسلح، وزارت خارجه، اقتصاد و دفاع و همچنین مجلس در مشاغل راهبردی مرتبط با موضوع موردپژوهش - اساتید و پژوهشگران سطح راهبردی در دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی که در حوزه عنوان موردبحث فعالیت آموزشی و پژوهشی داشته باشند - آشنایی مناسب با مسائل راهبردی و تخصص در علم ژئوپلیتیک داشته باشد. حجم نمونه جامعه آماری به صورت تمام شمار و روش نمونه‌گیری براساس روش هدفمند قضاوتی انجام گردیده است.

۳. یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

با انجام مطالعات کتابخانه‌ای، بررسی اسنادی، بررسی پیشینه پژوهش و مشاهدات میدانی پژوهشگر و پس از تعیین مؤلفه‌های کلان اثرگذار استخراج شده در ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا پرسشنامه‌ای با تعداد ۷ عامل به همراه ۴۰ گویه احصا گردید. پس از بررسی پاسخ‌های پرسش‌شوندگان، نسبت به محاسبه میانگین و انحراف معیار و میانگین رتبه‌ای گویه‌های پرسش‌نامه در حوزه تأثیر متغیرهای یادشده بر موضوع پژوهش اقدام و در جهت معنادار بودن میانگین‌ها و همچنین اولویت‌بندی آن‌ها از آزمون فریدمن استفاده شد. نتایج حاصل از آزمون نشان داد که بین میانگین‌ها در سطح $P < 0/001$ تفاوت معناداری وجود دارد. در پرسش‌نامه تحقیق، سؤالات جمعیت‌شناختی جامعه آماری شامل تحصیلات، سازمان خدمتی، سنوات خدمتی، جایگاه شغلی، عنوان مسئولیت و مدت خدمت در مسئولیت فعلی به منظور اعتباربخشی به نتایج حاصل از تحلیل پرسش‌نامه مطرح شده است. با توجه به این که پرسش‌نامه تحقیق حاصل مطالعات گسترده کتابخانه‌ای و اسنادی در کنار استفاده از نظرات خبرگان در قالب پنل خبرگی است و طی چند مرحله، بازبینی و اصلاح شده دارای روایی قابل قبولی است. به استناد مقادیر آلفای کرونباخ برای پرسش‌نامه، این نتیجه حاصل شد که پرسش‌نامه تحقیق نیز دارای پایایی قابل قبول است.



جدول ۲: مقدار ضریب پایایی محاسبه شده پرسش نامه

ضریب آلفای کرونباخ	آیتم
۰/۸۰۸	۳۴

با انجام مطالعات نظری، بررسی ادبیات، پیشینه‌ها و از هم‌پوشانی آن‌ها با جلسه «خبرگی»^۱، الزامات مؤثر در قالب هفت کلان مؤلفه ژئوپلیتیکی (سیاسی، نظامی، علم و فناوری، زیست‌محیطی، اجتماعی و فرهنگی، جغرافیایی و اقتصادی) با ۵۳ شاخص احصا گردید که همگی آن‌ها ناشی از مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی و علایق ژئوپلیتیکی برترساز ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا هستند.

جدول ۳: الزامات مؤثر در تدوین راهبردهای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا

مطلوبیت	عامل
۱- حضور در مدیریتانه به‌عنوان مکمل حضور در تنگه هرمز و باب‌المندب. ۲- استفاده مناسب از موقعیت ژئوپلیتیک و وسعت سرزمینی (کشورهای شکل‌دهنده به بریکس برای پذیرش عضویت‌های جدید بیش از آن‌که سیاسی باشد با نگرش ژئواکونومیکی و ژئوپلیتیکی همراه است. از این منظر ایران تنها مسیر بین خلیج فارس در جنوب و دریای خزر در شمال و مسیر اتصال شبه‌قاره هند به دریای مدیترانه است - پروژه ابتکاری چین برای احداث کمربند و جاده در منطقه اوراسیا، اروپا که از جغرافیای ایران عبور خواهد کرد و به پکن امکان دسترسی به منابع اوراسیا را می‌دهد، ایران را از بن‌بست اقتصادی خارج کرده و تبدیل به شاهراه اقتصادی در جهان خواهد کرد و امکان کنار گذاشتن اقتصاد ایران در این ترانزیت سنگین اقتصادی دشوار و غیرممکن خواهد بود). ۳- مرزهای شمالی ایران در پیوند با خلیج فارس به ژئوپلیتیک ایران به‌عنوان پلی میان آسیای میانه، روسیه و غرب آسیا ارزش فراوانی داده است. تقویت اتصال ایران به مسیرهای اقتصادی و تجاری مرتبط با کشورهای عضو بریکس می‌تواند ظرفیت بالقوه جغرافیای اقتصادی ایران را فعال نماید. ۴- کریدور روسیه، ایران و هند که در سال ۱۳۹۷ دولت‌های هند و روسیه تفاهم‌نامه همکاری آن را امضا کرده‌اند علاوه بر آن‌که نخستین قدم برای پیوستن ایران به بریکس است، یکی از	جغرافیایی

۱. جلسه خبرگی محقق با دکتر سید یحیی صفوی، دکتر محمدرضا کمالی و دکتر امیرحسین الهامی در دانشگاه عالی دفاع ملی در

عامل	مطلوبیت
	اقدامات موفق برای شکستن تنگنایهای ژئوپلیتیکی تحمیل شده توسط غرب به ایران به شمار خواهد آمد.
اقتصادی	۱- سازمان دهی و بسیج همه منابع و امکانات و ظرفیت ها و شاخصه های اقتصادی ۲- گسترش ظرفیت های ترانزیتی و توسعه زیرساخت های بنادر کشور جهت افزایش حجم مبادلات تجاری ۳- استفاده از ظرفیت های دیپلماتیک کشور و ارتقای دیپلماسی اقتصادی در برقراری ارتباط با کشورهای منطقه و عضویت و نفوذ در آنها در جهت همکاری و تقویت هم گرایی ۴- افزایش سهم ج.ا.ایران از بازار کشورهای همسایه با جذب سرمایه های جدید ۵- ظرفیت سازی و جلوگیری از انزوای ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران خصوصاً در حوزه فروش و صادرات انرژی ۶- ارتقا و گسترش زیرساخت های شبکه ارتباطی حمل و نقل و خطوط انتقال کالا و انرژی و مسیرهای ارتباط ترانزیتی ۷- پیوستن کامل ایران به گروه بریکس، رفع موانع و تأمین الزامات قوانین و مقررات تجاری در حوزه های مختلف، جهت استفاده مناسب از ظرفیت های بریکس برای بازسازی اقتصادی خود و ایفای نقش فعالانه در اقتصاد جهانی ۸- شکستن تحریم با اتخاذ راهبرد اقتصاد مقاومتی و استفاده از ظرفیت ها و توانمندی های داخلی ۹- ثبات بخشی به شرایط بازار و کنترل تورم ۱۰- پیوستن به معاهدات بین المللی نیاز به تسریع در نوسازی زیرساخت های صنعتی و اقتصادی دارد
سیاسی	۱- حمایت از قدس شریف ۲- انسجام و وفاق ملی در جهت افزایش قدرت ملی ۳- افزایش تعاملات منطقه ای و بین المللی، تلاش در جهت ارتقای دیپلماسی و افزایش نفوذ ج.ا.ایران در اتحادیه ها و سازمان های سیاسی در منطقه و نظام بین الملل ۴- تلاش در جهت کاهش نفوذ و دیپلماسی قدرت های فرامنطقه ای و هم پیمانان خارجی آنها و همین طور رژیم اشغالگر قدس بر کشورهای همسایه ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا ۵- شکست سیاست های تحریمی و انزوا سازی ایران در نظام بین الملل در گرو نقش آفرینی فعالانه ایران در پیمان ها و ائتلاف های سیاسی و اقتصادی است و بهره گیری از آنها می تواند به بهبود جایگاه ایران در نظام بین الملل منجر شود. ۶- حمایت ایران از قدرت یافتن بازیگران جدید مانند اعضای بریکس، تغییر وضعیت تک قطبی و تقویت نظام چندقطبی در راستای تأمین منافع ملی



مطلوبیت	عامل
۷- بهره‌گیری از ظرفیت‌های قاره آسیا و آفریقا نیازمند ایجاد و افزایش تعاملات سیاسی است؛ در حال حاضر ایران از ۵۴ کشور آفریقایی، تنها در ۲۱ کشور سفارت‌خانه دارد، پس لازم است توسعه روابط سیاسی با کشورهای آفریقایی از مصر تا سایر کشورها به‌صورت جدی در دستور کار قرار گیرد.	
۱- ظرفیت افزایش توان نظامی ج.ا.ایران با استفاده از پتانسیل مردمی موجود در محور مقاومت ۲- اتصال جغرافیای کشورهای محور مقاومت جهت شکل‌دهی و وسعت‌بخشی به جغرافیای صحنه جنگ ج.ا.ایران ۳- توانمندی در بومی‌سازی صنایع دفاعی جهت بهره‌گیری در توان و ارتقای آمادگی رزمی نیروهای مسلح ج.ا.ایران ۴- افزایش سهم بودجه دفاعی و توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان در این حوزه ۵- نفوذ دیپلماسی ج.ا.ایران در معاهدات استراتژیک دفاعی، امنیتی با قدرت‌های بزرگ (قراردادها و پیمان‌های دفاعی، نظامی) به‌منظور جلوگیری از تشکیل خط پدافندی مشترک علیه ج.ا.ایران ۶- بیرون راندن آمریکا از منطقه ۷- اعتبار و اعتمادسازی به تجهیزات بومی دانش‌بنیان و نوین در ارتقای تولید امنیت و اقتدار ۸- افزایش بازدارندگی در حوزه امنیت داخلی و اشراف اطلاعاتی	نظامی
۱- دیپلماسی فعال در زمینه علمی با کشورهای منطقه ۲- تقویت حوزه فناوری‌های پیشرفته، سازمان‌دهی و بسیج علمی منابع و امکانات ۳- توسعه و تقویت مراکز آموزش عالی، توسعه مراکز تحقیقاتی و شرکت‌های دانش‌بنیان در این حوزه نسبت به کشورهای منطقه ۴- رشد و پیشرفت در صنایع HI-TECH، فناوری‌های نوین هوشمند و توسعه زیرساخت مناسب اطلاعاتی و استفاده از فناوری در تولیدات ۵- تلاش در جهت کاهش قدرت بازیگری رژیم صهیونیستی در حوزه فناوری با کشورهای عرب منطقه و سایر همسایگان ۶- توسعه قدرت فضایی و ارتقای جایگاه ج.ا.ایران نسبت به کشورهای منطقه ۷- واگذاری اعتبارات لازم و به‌کارگیری فناوری و تکنولوژی‌های دانش‌بنیان و نوین در تولیدات ۸- سرمایه‌گذاری بلندمدت بر روی هوش مصنوعی و کوانتوم	علم و فناوری

عامل	مطلوبیت
اجتماعی و فرهنگی	۱- راه‌اندازی کامل شبکه ملی اطلاعات و انجام کلیه فعالیت‌های مورد نظر در آن به‌همراه توسعه شبکه‌های اجتماعی پرتعداد و جذاب با دیتاسنترهای داخلی (درگاه‌های امن) ۲- استفاده از اشتراکات دینی مذهبی و مشترکات فرهنگی با وجود ارتباطات تاریخی ۳- تلاش در جهت تقویت صنعت توریسم در ارتباطات تاریخی-فرهنگی ج.ا.ایران با اعراب منطقه ۴- کاهش چالش‌های مذهبی ازجمله ایران هراسی و شیعه هراسی در سطح منطقه و نظام بین‌الملل ۵- استفاده از اثرات ورزش در ارتقای برد ژئوپلیتیکی کشور ۶- تلاش در جهت کم کردن ناراضیاتی ناشی از بیکاری، تورم و معضلات اقتصادی در سطح جامعه و تمرکز بر معیشت مردم ۷- افزایش دیپلماسی و جهاد تبیین با بیان واقعیت‌های حوزه سیاست خارجی ۸- جنگ روانی رسانه‌های بیگانه برای شکستن حدود و مرزهای دینی و فساد اجتماعی است پس مبارزه هوشمندانه در این زمینه باید مورد توجه قرار گیرد ۹- جمعیت جوان یکی از مؤلفه‌های اصلی قدرت کشور در راستای رشد اقتصادی و اجتماعی است، پس ایجاد زمینه مناسب جهت رشد مناسب جمعیتی در کشور ۱۰- تأکید مقام معظم رهبری در نخستین دیدار خود با اعضای دولت سیزدهم، نسبت به توجه به ساختار فرهنگی کشور و بازسازی انقلابی آن ۱۱- توسعه متوازن و معقول در تراز انقلاب اسلامی، نیازمند بازسازی انقلابی در حوزه فرهنگ و رسانه دارد ۱۲- با توجه به سرمایه‌گذاری عظیم و گسترده دشمن در جنگ ترکیبی با استفاده از عملیات روانی و رسانه‌ای نیاز به بازطراحی سیاست‌های رسانه‌ای در رأس آن صداوسیما جهت جلب اعتماد عمومی دارد.
زیست محیطی	۱- برقراری مدیریت جامع و سیستماتیک منابع حیاتی در بهره‌گیری پایدار از قابلیت و ظرفیت کویرها و بیابان‌ها ۲- فرآوری ظرفیت تولید اقتصاد صحرا پایه در کشور ازجمله صنعت گردشگری، انرژی خورشیدی و ... ۳- افزایش تعامل و همکاری و تقویت دیپلماسی محیط‌زیست با کشورهای منطقه ۴- توسعه روش‌های نوین آبیاری، توسعه زیرساخت‌ها و فناوری‌های زیست‌محیطی ۵- تولید منابع جدید آبی بر مبنای فناوری‌های پیشرفته ۶- مدیریت چرخه آب و سدسازی در حل معضلات کم‌آبی ۷- جلوگیری از نابودی و تخریب زیست‌بوم‌های آبی و پیشروی کویر



عامل	مطلوبیت
	۸- ارتقای آمادگی ج.ا.ایران جهت کنترل و مقابله با تهدیدات زیست‌محیطی در سطح ملی و منطقه‌ای

همچنین برای دستیابی به راهبردها براساس کلان مؤلفه‌های اشاره‌شده، مهم‌ترین ویژگی‌های آن‌ها احصا و در نهایت این ویژگی‌ها در قالب پرسش‌نامه در میان جامعه آماری مورد ارزیابی قرار گرفت. تعداد ۱۸ ویژگی از مبانی نظری و ادبیات تحقیق استخراج گردید که عبارت‌اند از:

۱- راهبرد اثربخش در محیط پیچیده و رقابتی، یک پدیده خلاقانه است ۲- به‌طور کاملاً واضح و آشکار روی فرایندهای عملکردگرایی تمرکز می‌کند ۳- نشان‌دهنده مطالعه روابط بین گزینه‌های راهبردی و عملکرد است ۴- فرایند مدیریت راهبردی همیشه آگاهانه و هدفمند است ۵- راهبرد به‌عنوان فرایندی پویا، خلاقانه، پاسخ‌گو و غالباً شهودی و در چهارچوبی از محیط بسیار غیرقابل‌پیش‌بینی ۶- مبنای برنامه‌ریزی راهبردی، پیش‌بینی فرصت‌ها و تهدیدات آینده است ۷- راهبرد باید بر تطابق و بهبود مستمر تأکید کند ۸- به‌طور مستمر به شیوه‌ای تغییر و تکامل یابد که رقبا را متعجب و سردرگم سازد ۹- درک کلی از محیط داشته باشد ۱۰- خلاقانه باشد ۱۱- چشم‌اندازی برای آینده داشته باشد ۱۲- به‌کارگیری هماهنگ ابعاد قدرت ملی در پشتیبانی از قدرت نظامی، محیط منطقه‌ای و بین‌الملل را داشته باشد ۱۳- قابل‌اجرا باشد ۱۴- بر نقاط قوت و استفاده از فرصت‌ها تأکید داشته باشد ۱۵- منطبق بر ارزش‌های ملی باشد ۱۶- نسبت به رقبا برتری ایجاد کند ۱۷- نگاه به آینده داشته باشد ۱۸- روشن و گویا باشد؛ که پس از مطرح‌شدن و بحث و تبادل‌نظر در پنل خبرگی در دانشگاه عالی دفاع ملی مورخه ۱۴۰۲/۰۲/۲۰ مرکب از صاحب‌نظران خبره در حوزه تحقیق، در نهایت این ویژگی‌ها تبدیل به هشت ویژگی شد که در آن با توجه به شبیه بودن عناوین باهم تعداد هشت ویژگی ادغام و دو ویژگی حذف گردیدند که عبارت‌اند از: ویژگی‌های شماره ۱، ۵، ۴ و ۱۰ تبدیل به ویژگی شماره هفت- شماره ۱۱ و ۱۷ تبدیل به شماره سه- شماره ۲ و ۱۸ تبدیل به شماره دو- شماره ۷ و ۹ تبدیل به شماره شش- شماره

۱۲ و ۱۵ نیز باهم ادغام و تبدیل به شماره پنج گردید- شماره ۱۶ به یک- شماره ۱۴ به ۴- شماره ۱۳ به دو- ویژگی شماره ۳ به علت عدم کاربرد و تطابق با موضوع تحقیق رد شده و ویژگی شماره ۶ نیز با توجه به این که برای تعیین راهبرد نیاز به استفاده از قوت‌ها و فرصت‌ها و توجه به ضعف‌ها و پیش‌بینی تهدیدات است رد گردید.

جدول ۴: تجزیه و تحلیل ویژگی‌های مؤثر در تدوین راهبردهای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران

در منطقه

رتبه	گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار	مقدار T محاسبه شده	درصد ارتباط گویه	۱. خیلی کم	۲. کم	۳. متوسط	۴. زیاد	۵. خیلی زیاد
۱	قدرت افزا باشد و نسبت به رقبای برتری ایجاد کند	۴/۸۴	۰/۳۶۷	۹۲/۴۱۵	۰/۹۷	۰	۰	۰	۸	۴۲
۲	روشن، گویا و قابل اجرا باشد	۴/۸	۰/۴	۸۴/۰۰۰	۰/۹۶	۰	۰	۰	۱۰	۴۰
۳	چشم‌اندازی برای آینده داشته باشد	۴/۸۲	۰/۳۸۴	۸۷/۸۲۲	۰/۹۶	۰	۰	۰	۹	۴۱
۴	بر نقاط قوت و استفاده از فرصت‌ها تأکید داشته باشد	۴/۹۲	۰/۲۷۱	۱۲۶/۹۴۸	۰/۹۸	۰	۰	۰	۴	۴۶
۵	منطبق بر ارزش‌های ملی با به کارگیری هماهنگ ابعاد قدرت ملی در محیط منطقه‌ای و بین‌الملل	۴/۹	۰/۳	۱۱۴/۳۳۳	۰/۹۸	۰	۰	۰	۵	۴۵
۶	درک کلی از محیط داشته باشد و بر تطابق با محیط و بهبود مستمر تأکید کند	۴/۷۴	۰/۵۵۹	۵۹/۳۶۴	۰/۹۵	۰	۰	۳	۷	۴۰
۷	پویا، خلاقانه و پاسخ‌گو باشد	۴/۸۸	۰/۳۲۵	۱۰۵/۱۲۰	۰/۹۸	۰	۰	۰	۶	۴۴
۸	توانمندی ایجاد قابلیت‌های غافلگیرکنندگی در برابر رقبای داشته باشد	۴/۸۸	۰/۳۸۲	۸۹/۵۲۴	۰/۹۸	۰	۰	۱	۴	۴۵



محقق برای این که میزان درصد اهمیت و ترتیب اثر آن‌ها را موردسنجش قرار دهد، پرسش‌نامه‌ای را برای این ویژگی‌ها طراحی و آن را در میان جامعه آماری مورد ارزیابی قرار داده که نتایج آن به شرح جدول ذیل است.

جدول ۵: رتبه‌بندی ویژگی‌های مؤثر در تدوین راهبردهای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا

ردیف	رتبه	عنوان	میانگین فراوانی پاسخ‌های داده‌شده	انحراف معیار
۴	۱	بر نقاط قوت و استفاده از فرصت‌ها تأکید داشته باشد.	۴/۹۲	۰/۲۷۱
۵	۲	منطبق بر ارزش‌های ملی با به‌کارگیری هماهنگ ابعاد قدرت ملی در محیط منطقه‌ای و بین‌الملل	۴/۹۰	۰/۳۰۰
۷	۳	پویا، خلاقانه و پاسخ‌گو باشد.	۴/۸۸	۰/۳۲۵
۸	۴	توانمندی ایجاد قابلیت‌های غافلگیرکنندگی در برابر رقبا را داشته باشد.	۴/۸۸	۰/۳۸۲
۱	۵	قدرت افزا باشد و نسبت به رقبا برتری ایجاد کند.	۴/۸۴	۰/۳۶۷
۳	۶	چشم‌اندازی برای آینده داشته باشد.	۴/۸۲	۰/۳۸۴
۲	۷	روشن، گویا و قابل اجرا باشد.	۴/۸۰	۰/۴۰۰
۶	۸	درک کلی از محیط داشته باشد و بر تطابق با محیط و بهبود مستمر تأکید کند.	۴/۷۴	۰/۵۵۹

۴. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

راهبرد قدرت ژئوپلیتیکی ایران در منطقه غرب آسیا باید با توجه به الزاماتی که برای آن وجود دارد، تدوین شود؛ ج.ا.ایران با رعایت این الزامات می‌تواند به‌عنوان یک قدرت ژئوپلیتیکی مهم در منطقه غرب آسیا شناخته شود و نقش مؤثری در تعیین سیاست‌ها و روابط منطقه‌ای ایفا کند. در راستای پاسخ به سؤال اصلی تحقیق، مبنی بر این که الزامات مؤثر در تدوین راهبردهای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا بر مبنای مطلوبیت

کدام‌اند؟ می‌بایستی عنوان نمود که الزامات مؤثر در قالب ۷ کلان مؤلفه ژئوپلیتیکی احصا شده (سیاسی، نظامی، علم و فناوری، زیست‌محیطی، اجتماعی- فرهنگی، جغرافیایی، اقتصادی) عبارت‌اند از:

جغرافیایی: حضور در مدیترانه به‌عنوان مکمل حضور در تنگه هرمز و باب‌المندب، استفاده مناسب از موقعیت ژئوپلیتیکی و وسعت سرزمینی، تقویت اتصال ایران به مسیرهای اقتصادی و تجاری مرتبط با کشورهای عضو بریکس می‌تواند ظرفیت بالقوه جغرافیای اقتصادی ایران را فعال نماید، کریدور روسیه، ایران و هند یکی از اقدامات موفق برای شکستن تنگنای ژئوپلیتیکی تحمیل‌شده توسط غرب به ایران به شمار خواهد آمد.

اقتصادی: سازمان‌دهی و بسیج همه منابع و امکانات و ظرفیت‌ها و شاخصه‌های اقتصادی گسترش ظرفیت‌های ترانزیتی و توسعه زیرساخت‌های بنادر کشور، استفاده از ظرفیت‌های دیپلماتیک کشور و ارتقای دیپلماسی اقتصادی جهت همکاری و تقویت هم‌گرایی، افزایش سهم ج.ا.ایران از بازار کشورهای همسایه با جذب سرمایه‌های جدید، ظرفیت‌سازی و جلوگیری از انزوای ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران خصوصاً در حوزه فروش و صادرات انرژی، ارتقا و گسترش زیرساخت‌های شبکه ارتباطی حمل‌ونقل و خطوط انتقال کالا و انرژی و مسیرهای ارتباط ترانزیتی، پیوستن کامل ایران به گروه بریکس رفع موانع و تأمین الزامات قوانین و مقررات تجاری، شکستن تحریم با اتخاذ راهبرد اقتصاد مقاومتی و استفاده از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های داخلی، ثبات بخشی به شرایط بازار و کنترل تورم و در نهایت پیوستن به معاهدات بین‌المللی نیاز به تسریع در نوسازی زیرساخت‌های صنعتی و اقتصادی دارد.

سیاسی: حمایت از قدس شریف، انسجام و وفاق ملی در جهت افزایش قدرت ملی، تلاش در جهت ارتقای دیپلماسی و افزایش نفوذ ج.ا.ایران در اتحادیه‌ها و سازمان‌های سیاسی در منطقه و نظام بین‌الملل، تلاش در جهت کاهش نفوذ و دیپلماسی قدرت‌های فرامنطقه‌ای و هم‌پیمانان خارجی آن‌ها، شکست سیاست‌های تحریمی و انزوا سازی ایران در نظام بین‌الملل در گرو نقش‌آفرینی فعالانه ایران در پیمان‌ها و ائتلاف‌های سیاسی و اقتصادی است، حمایت ایران از قدرت یافتن بازیگران جدید مانند اعضای بریکس، توسعه روابط سیاسی با



کشورهای آفریقایی از مصر تا سایر کشورها به صورت جدی.

نظامی: ظرفیت افزایش توان نظامی ج.ا.ایران، اتصال جغرافیای کشورهای محور مقاومت جهت شکل‌دهی و وسعت‌بخشی به جغرافیای صحنه جنگ ج.ا.ایران، توانمندی در بومی‌سازی صنایع دفاعی، افزایش سهم بودجه دفاعی و توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان، نفوذ دیپلماسی ج.ا.ایران در معاهدات استراتژیک دفاعی، امنیتی با قدرت‌های بزرگ، بیرون راندن آمریکا از منطقه، اعتبار و اعتمادسازی به تجهیزات بومی، افزایش بازدارندگی در حوزه امنیت داخلی و اشراف اطلاعاتی.

علم و فناوری: دیپلماسی فعال در زمینه علمی با کشورهای منطقه، تقویت حوزه فناوری‌های پیشرفته، توسعه و تقویت مراکز آموزش عالی، مراکز تحقیقاتی و شرکت‌های، رشد و پیشرفت در صنایع HI-TECH تلاش در جهت کاهش قدرت بازیگری رژیم صهیونیستی در حوزه فناوری با کشورهای عرب منطقه و سایر همسایگان، توسعه قدرت فضایی، به‌کارگیری فناوری و تکنولوژی‌های دانش‌بنیان و نوین در تولیدات و در نهایت سرمایه‌گذاری بلندمدت بر روی هوش مصنوعی و کوانتوم.

اجتماعی و فرهنگی: راه‌اندازی کامل شبکه ملی، استفاده از اشتراکات دینی مذهبی، تلاش در جهت تقویت صنعت توریسم، کاهش چالش‌های مذهبی از جمله ایران هراسی در سطح منطقه و نظام بین‌الملل، استفاده از ورزش در ارتقای بُرد ژئوپلیتیکی کشور، تلاش در جهت کم کردن نارضایتی ناشی از معضلات اقتصادی در سطح جامعه، افزایش دیپلماسی و جهاد تبیین با بیان واقعیت‌های حوزه سیاست خارجی، مبارزه هوشمندانه با جنگ روانی و رسانه‌های دشمن، ایجاد زمینه مناسب جهت رشد مناسب جمعیتی در کشور، توجه به ساختار فرهنگی کشور، توسعه متوازن در حوزه فرهنگ و رسانه و در نهایت بازطراحی سیاست‌های رسانه‌ای در جهت جلب اعتماد عمومی.

زیست‌محیطی: برقراری مدیریت جامع منابع حیاتی در بهره‌گیری پایدار از قابلیت و ظرفیت کویرها و بیابان‌ها، فرآوری ظرفیت تولید اقتصاد صحرا پایه در کشور از جمله صنعت گردشگری، انرژی خورشیدی، افزایش تعامل و همکاری و تقویت دیپلماسی محیط‌زیست با

کشورهای منطقه، توسعه روش‌های نوین آبیاری، توسعه زیرساخت‌ها و فناوری‌های زیست‌محیطی، تولید منابع جدید آبی بر مبنای فناوری‌های پیشرفته، مدیریت چرخه آب و سدسازی، جلوگیری از نابودی و تخریب زیست‌بوم‌های آبی و پیشروی کویر، ارتقای آمادگی ج.ا.ایران جهت کنترل و مقابله با تهدیدات زیست‌محیطی در سطح ملی و منطقه‌ای. با توجه به عوامل هفت‌گانه احصا شده در این پژوهش به لحاظ اهمیت آن‌ها در تدوین راهبردهای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا به شرح جدول ذیل است.

جدول ۶: رتبه‌بندی تأثیر عوامل هفت‌گانه در تدوین ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا

رتبه	عامل	رتبه	عامل	رتبه	عامل
۷	زیست‌محیطی	۴	نظامی	۱	سیاسی
		۵	اجتماعی و فرهنگی	۲	اقتصادی
		۶	جغرافیایی	۳	علم و فناوری

در راستای پاسخ به سؤال فرعی تحقیق، مبنی بر این‌که راهبردهای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا باید چه ویژگی‌هایی داشته باشند؟ می‌بایستی عنوان نمود که ویژگی‌های احصا شده براساس جدول (۵)، به ترتیب عبارت‌اند از: ۱. قدرت افزا باشد و نسبت به رقبای برتری ایجاد کند ۲. روشن، گویا و قابل اجرا باشد ۳. چشم‌اندازی برای آینده داشته باشد ۴. بر نقاط قوت و استفاده از فرصت‌ها تأکید داشته باشد ۵. منطبق بر ارزش‌های ملی با به‌کارگیری هماهنگ ابعاد قدرت ملی در محیط منطقه‌ای و بین‌الملل ۶. درک کلی از محیط داشته باشد و بر تطابق با محیط و بهبود مستمر تأکید کند ۷. پویا، خلاقانه و پاسخ‌گو باشد ۸. توانمندی ایجاد قابلیت‌های غافلگیرکنندگی در برابر رقبای داشته باشد.

۴-۱. پیشنهادهای پژوهش

توسعه همکاری‌های اقتصادی: یکی از راهکارهای اصلی برای تدوین قدرت ژئوپلیتیکی



ایران در آسیای غربی، توسعه همکاری‌های اقتصادی است. ایران می‌تواند با افزایش تجارت و سرمایه‌گذاری در این منطقه، روابط خود را با کشورهای آسیایی تقویت کند و قدرت خود را در منطقه تثبیت کند. ایجاد توافقی‌های تجاری و اقتصادی بلندمدت با کشورهای منطقه، می‌تواند تأثیر مثبتی بر قدرت ژئوپلیتیکی ایران داشته باشد. تقویت همکاری‌های سیاسی: ایران می‌تواند با برقراری روابط و همکاری با کشورهای منطقه، نقش مهمی در تعیین سیاست‌های منطقه‌ای و بین‌المللی ایفا کند. تدوین توافقی‌های سیاسی و امضای قراردادهای مشترک با کشورهای آسیایی، می‌تواند به ارتقا قدرت ژئوپلیتیکی ایران کمک کند. توسعه نظام دفاعی: قدرت نظامی و دفاعی ایران نقش مهمی در تدوین قدرت ژئوپلیتیکی این کشور در آسیای غربی دارد. توسعه و تقویت نظام دفاعی ایران، به ایران امکان می‌دهد تا به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای مؤثر در منطقه ظاهر شود و تهدیدهای امنیتی را به‌خوبی مدیریت کند. تجهیز نیروهای نظامی، توانمندسازی صنعت دفاعی و توسعه فناوری‌های نظامی، می‌توانند به افزایش قدرت ژئوپلیتیکی ایران در منطقه کمک کنند.

پیشنهاد می‌گردد، با عنایت به اهمیت تاریخی و وجود مزیت ژئوپلیتیکی کشور، در کوتاه کردن مسیر و ایجاد زمینه تسریع حمل‌ونقل کالا، نسبت به تکمیل پروژه‌های ارتباطی همچون یک کمربند یک‌راه کشور چین مشارکت و در این راستا نسبت به جذب سرمایه و ایجاد زیرساخت‌های لازم جهت تبدیل شدن مناطقی از ج.ا.ایران به هاب انرژی و ترانزیت منطقه‌ای و جهانی و استفاده از ظرفیت‌های ترانزیتی و منابع عظیم انرژی موجود در کشور، جهت تقویت بنیان‌ها و توسعه زیرساخت‌های روابط اقتصادی اعم از مبادلات تجاری، امور حمل‌ونقل و ترانزیت کالا اقدام نمایند.

فهرست منابع

- امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، مجموعه بیانات، قابل دسترسی در: www.khamenei.ir
- ابراهیمی، حامد (۱۴۰۰). «الگوی محیط‌شناسی ژئوپلیتیکی کشورهای پیرامون جمهوری اسلامی ایران». فصلنامه علمی مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، (دوره ۱۱، شماره ۴۵)، صفحه ۳۴-۷.
- اعظمی، هادی (۱۳۸۴). «عوامل مؤثر در جایگاه ژئوپلیتیکی ایران در منطقه (فرصت‌ها و تهدیدها)». تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- انجمن ژئوپلیتیک ایران (۱۳۹۳). «انجمن ژئوپلیتیک ایران». تهران.
- بهادریان، رستم (۱۳۹۹). «عوامل ژئوپلیتیک طبیعی کشورهای محور مقاومت بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در منطقه غرب آسیا» (پایان‌نامه دکتری). دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.
- تاجفر، رضا (۱۳۹۴). «جغرافیای نظامی کشورهای هم‌جوار»، تهران: دانشگاه افسری امام علی (ع).
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۹۰). «اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک»، مشهد: پاپلی.
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۹۶). «اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک»، مشهد: پاپلی.
- دهشیری، محمدرضا (۱۳۹۵). «اسلام و جهانی‌شدن». تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- روشندل، جلیل (۱۳۹۰). «امنیت ملی و نظام بین‌الملل». چاپ سوم، تهران: سمت.
- ریوندی، رضا (۱۳۹۸). «ارائه الگوی ارتقای جایگاه ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران در سطح منطقه با تأکید بر نیازهای امنیتی-دفاعی» (پایان‌نامه دکتری). دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.
- ساجدی، امیر (۱۳۸۸). «ژئوپلیتیک خلیج فارس، امنیت، ایران و آمریکا». مقاله ارائه شده در همایش ملی جایگاه خلیج فارس در تحولات استراتژیک جهان. تهران.
- صفوی، سید یحیی (۱۴۰۰). «ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی جهان اسلام»، تهران: مرکز آینده‌پژوهی جهان اسلام.
- صفوی، سید یحیی (۱۳۸۴). «مقدمه‌ای بر جغرافیای نظامی ایران» (ج اول (شمال غرب و غرب کشور)). سوم، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.



کمالی، محمدرضا (۱۳۹۳). «تأثیر عوامل ژئوپلیتیک عربستان در تدوین راهبردهای دفاعی ج.ا.ایران». دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.

محمدرضا، حسینی (۱۴۰۱). «امکان‌سنجی ایجاد رژیم امنیت دسته‌جمعی در منطقه غرب آسیا (موانع و ظرفیت‌ها) نوع». مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی، دوره ۱۲، ۴۷ (شماره پیاپی ۲)، صفحه ۷-۲۹.

مسجدجامعی، محمد (۱۳۹۷). «ایران و ژئوپلیتیک منطقه؛ پدایاها و ناپیدایاها» (مؤسسه اطلاعات). تهران: اطلاعات.

References

- Faringdon, Hugh. (2018). Strategy Geography. London: Routledge.
Katzman, kont. (2018). Defense and foreign policy of Iran. Etetal.

Wright, Robin; & Baker, Peter. (2018). Leaders Warn against forming religious state. Washington Post.

COPYRIGHTS

2025 by the authors. Published by The National Defense University. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>